

ก้าวอย่างใหม่ในการพัฒนา: สู่อสังคัมแห่งความสุข

ดร.เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์ *

บทคัดย่อ

บทความนี้แสดงให้เห็นถึงความต้องการแนวทางในการพัฒนาที่มุ่งไปสู่สังคัมที่ดีขึ้นให้ประชาชนมีความสุข โดยเห็นได้จากการพยายามทำตัวชี้วัดการพัฒนาในระดับชาติใหม่จากหลายประเทศที่ผู้นำประเทศให้ความสำคัญโดยมีการทำงานในเรื่องนี้ในรูปแบบที่แตกต่างกันไป แสดงให้เห็นว่ามีความเคลื่อนไหวในระดับนานาชาติมากขึ้นเรื่อยๆ ในระยะไม่กี่ปีมานี้ นอกจากนี้ บทความนี้ได้กล่าวถึงที่มาเรื่องความสุขในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ วิธีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นและผลจากการวิจัยเรื่องความสุขจากงานวิชาการซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ในการวางกรอบนโยบายสาธารณะได้ โดยสรุป บทความนี้เสนอให้มุ่งแก้ปัญหาความยากจนและการเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานของประชาชน การลดช่องว่างการกระจายรายได้และความเหลื่อมล้ำทางสังคม การเพิ่มคุณภาพชีวิตในมิติอื่นๆ ที่นอกเหนือจากเศรษฐกิจ และการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีพุทธ รวมทั้งเสนอแนวคิดที่น่าจะปรับใช้ได้กับสังคมไทยในการพัฒนาความสุขในระดับสูงขึ้นบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและพุทธศาสนา

* ผู้อำนวยการเครือข่ายงานวิจัยนานาชาติเพื่อสังคมอยู่เย็นเป็นสุข (IRAH) อดีตผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยและพัฒนานโยบายและวิชาการผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ (สพน.)

1. ที่มาของปัญหา

จากการที่ประเทศและสังคมโลกได้ประสบปัญหาต่างๆ และความขัดแย้งมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งระหว่างมนุษย์ด้วยกันและมนุษย์กับธรรมชาติ ทำให้นักวิชาการและผู้ปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารวมทั้งผู้นำในหลายประเทศและองค์กรมีการพูดถึงการพัฒนาที่ควรจะเป็นและการทบทวนทิศทางการพัฒนาที่ผ่านมา มีการถกเถียงเกี่ยวกับข้อเสนอใหม่หรือทฤษฎีใหม่ที่น่าจะเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาที่ดีกว่าการมุ่งแต่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีความพยายามจัดเก็บข้อมูลและจัดทำตัวชี้วัดหรือการวัดผลการพัฒนาในรูปแบบใหม่นอกเหนือจากการวัดด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจเท่านั้น เนื่องจากการวัดผลการพัฒนาโดยปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นหลัก คือ จีดีพี (Gross Domestic Product – GDP) มีจุดอ่อนหลายประการและทำให้ละเลยความสำคัญของภาวะจิตใจและความสุข ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

หลายประเทศ องค์กร และชุมชน รวมทั้งนักวิชาการจากหลายมุมโลก มีความพยายามที่จะจัดทำสิ่งที่จะเป็นเครื่องชี้การพัฒนามาของสังคมให้มีความหมายมากกว่าที่เป็นอยู่ ให้เหมาะกับสังคมมนุษย์ปัจจุบันที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและคนไม่ค่อยมีความสุข มีการตั้งคำถามและทบทวนความหมายของความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ (Human Well-Being) ที่ใช้กันอยู่ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบัน และมีการเสนอให้รวมมิติที่สำคัญอื่นๆ ในชีวิตมนุษย์นอกเหนือจากมิติทางเศรษฐกิจในการพัฒนาด้วย รวมทั้งมีความพยายามในการเก็บข้อมูล ศึกษา และจัดทำนโยบายให้ประชาชนมีความอยู่ดีมีสุขมากขึ้น หรือทำให้กระบวนการพัฒนาและการจัดทำนโยบายนำไปสู่ความสุขของประชาชน

2. ก้าวอย่างใหม่ในระดับสากล ความเคลื่อนไหวในนานาประเทศ

ในระยะ 5 ที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางที่เน้นคุณภาพชีวิตและความสุขมากขึ้นในหลายๆประเทศอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งบทความนี้จะสรุปเฉพาะการขับเคลื่อนในระดับชาติของบางประเทศและองค์กรระหว่างประเทศที่มีรายงานเท่านั้น และเชื่อว่าการเคลื่อนไหวในระดับชุมชนอยู่ในหลายพื้นที่หลายภูมิภาคทั่วโลกที่ไม่อาจทราบได้หมด

ผู้นำและหน่วยงานที่สำคัญในหลายประเทศได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาในแนวทางนี้และลงมือสร้างเครื่องมือหรือระบบที่จะทำให้เห็นผลเป็นรูปธรรมต่อไป บางประเทศได้มีความก้าวหน้าในการจัดทำระบบข้อมูลเพื่อการวัดความสุขและความอยู่ดีมีสุขมานานก่อนไทย ขณะที่บางประเทศเพิ่งเริ่มเมื่อ 2-3 ปีมานี้

อาจกล่าวได้ว่า ประเทศภูฏาน ซึ่งกษัตริย์จิกมี ซิงเย วังชุก ได้ประกาศแนวทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness -GNH) มาตั้งแต่ปี 2517 มีความ

มุ่งมั่นและชัดเจนที่สุดในการเน้นแนวทางพัฒนาเพื่อความสุข จีเอ็นเอชจึงเป็นแนวทางหลักของประเทศ ไม่ใช่เป็นแนวทางเลือกดังเช่นในประเทศอื่นๆ ทั้งนี้การพัฒนาตามแนวทางความสุขมวลรวมอยู่ในสาระของรัฐธรรมนูญปัจจุบันของภูฏานด้วย มีการผลักดันเรื่องจีเอ็นเอชมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีคนแรกและคนปัจจุบัน จิกมี ทินเลย์ (ตั้งแต่ปี 2551) ที่ได้มีความพยายามผลักดันการใช้ดัชนีความสุขในระดับสากลในองค์การสหประชาชาติมากขึ้น อาทิ เสนอให้เป็นเป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals – MDG) เป็นเจ้าภาพการจัดประชุมระดับสูงเกี่ยวกับเรื่องความสุขที่สหประชาชาติซึ่งตัวแทนจากรัฐบาลประเทศต่างๆและนักวิชาการเข้าร่วมด้วย โดยจะมีการประชุมในเรื่องนี้ในการประชุมใหญ่ประจำปีของประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติในปีนี้ ส่วนในระดับประเทศ มีคณะกรรมการระดับชาติดูแลเรื่องจีเอ็นเอช ที่ผ่านมามีการทดลองเก็บข้อมูลขนาดเล็กเพื่อปรับปรุงก่อนการเก็บข้อมูลขนาดใหญ่ ซึ่งขณะนี้มีการสำรวจข้อมูลองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความสุขมวลรวมในระดับชาติในปี 2553 ใน 9 องค์ประกอบด้วยกัน และศูนย์ภูฏานศึกษาได้นำข้อมูลนั้นมาจัดทำดัชนีความสุขเพื่อใช้เป็นตัวชี้วัดและชี้นำการพัฒนาประเทศ โดยการวัดแต่ละองค์ประกอบของความสุขมวลรวม ใช้เกณฑ์ระดับความเพียงพอ (Sufficiency Cut-Off) เป็นเครื่องชี้ว่าคนมีความสุขในระดับที่ยอมรับได้หรือไม่ เพื่อประโยชน์ในการวางนโยบายของประเทศ นอกจากนี้ภูฏานกำลังมีความพยายามวัดคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของภูฏานให้รวมอยู่ในบัญชีความสุขมวลรวมประชาชาติของประเทศด้วย

ขณะที่ ประเทศออสเตรเลีย มีการเก็บข้อมูลองค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุขอย่างเป็นระบบมานานเป็นทศวรรษ โดยสถาบันการศึกษา นักวิชาการ และสำนักงานสถิติของประเทศ เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการจัดทำเอกสารตีพิมพ์ให้ประชาชนทราบเป็นประจำ ได้มีการจัดทำการวัดความอยู่ดีมีสุขของคนในประเทศอย่างมาก มีความร่วมมือกันของสถาบันการศึกษาในการทำการสำรวจข้อมูลความอยู่ดีมีสุขของบุคคล (Personal Well-Being Index) นอกจากนี้สำนักงานสถิติแห่งชาติของออสเตรเลียเป็นสำนักงานสถิติแห่งแรกในโลกที่ได้มีการสำรวจข้อมูลองค์ประกอบดัชนีความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในชาติอย่างครอบคลุม และขณะนี้มีการจัดทำดัชนีชี้วัดการพัฒนาระดับชาติออสเตรเลีย (Australian National Development Index) ซึ่งจะให้ความสำคัญกับการมีประชาเสวนา (National Dialogue) อาทิ การแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นกับทุกภาคส่วนเกี่ยวกับสังคมที่คนในชาติอยากเห็นและพัฒนามาตรวัดที่สะท้อนสิ่งนั้น รวมทั้งมีการทำวิจัยองค์ประกอบต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขอย่างจริงจัง จนถึงขนาดจะตั้งเป็นสถาบันอิสระโดยกลุ่มชุมชนและหุ้นส่วนการพัฒนาเพื่อทำเรื่องดัชนีชี้วัดการพัฒนาระดับชาตินี้โดยเฉพาะ และคาดว่าจะทำดัชนีรวมเพื่อใช้ในระดับชาติได้ตั้งแต่ปี 2556¹.

¹ The Allen Consulting Group (2011)

ส่วนประเทศแคนาดามีการเก็บข้อมูลด้านความอยู่ดีมีสุขอย่างเป็นระบบมานานเป็นทศวรรษเช่นกัน มีการจัดทำดัชนีความอยู่ดีมีสุขของชาติแคนาดา (Canadian Well-Being Index) จาก 8 กลุ่มองค์ประกอบ ซึ่งมีการนำมาใช้ได้ตั้งแต่ปี 2554 โดยมีกลุ่มนักวิชาการ ผู้ที่เกี่ยวข้องและองค์กรระหว่างประเทศ และเครือข่ายต่างๆ มีส่วนร่วม วัตถุประสงค์ของการจัดทำดัชนีใหม่นี้เพื่อให้ข้อมูลแก่สาธารณชน และผู้จัดทำนโยบายให้หาทิศทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและนโยบายสาธารณะของประเทศ รวมทั้งให้ข้อมูลจากงานวิจัยในมิติต่างๆของความอยู่ดีมีสุข องค์กรนี้ทำงานโดยมีความอิสระและได้รับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศลและภาครัฐ และได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการประชาธิปไตยเช่นกัน นอกจากนี้ในระดับภาคและจังหวัดในบางพื้นที่ได้มีการจัดทำดัชนีความก้าวหน้าที่แท้จริง (Genuine Progress Index – GPI)

ในขณะที่ในระยะหลังๆ มีหลายประเทศที่ประกาศเห็นความสำคัญต่อนโยบายพัฒนาความอยู่ดีมีสุขให้ประชาชนมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจและจัดการเก็บข้อมูลการสำรวจความสุขโดยตรงของประชาชนอย่างจริงจังมากขึ้น รวมทั้งมีการศึกษาวิจัยมากขึ้น ดังเป็นที่กล่าวถึงในข่าวและปรากฏอยู่ในงานศึกษาจากต่างประเทศในระยะไม่กี่ปีมานี้² ไม่ว่าจะเป็น ประเทศฝรั่งเศส ภายใต้การนำของประธานาธิบดีนีโคลลัส ซาร์โกซี ที่ประกาศจะนำการวัดความสุขและความอยู่ดีมีสุขอยู่ในการวัดความก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศ ตามข้อเสนอของรายงาน³จากคณะกรรมการศึกษาการวัดความก้าวหน้าของเศรษฐกิจและสังคมซึ่งมีนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล เช่น อมาตยา เซน และ โจเซฟ สติกลิตซ์ เป็นประธาน และนักวิชาการชั้นนำจากทั่วโลกโดยเฉพาะยุโรปอยู่ในคณะกรรมการ โดยรายงานนี้ซึ่งเผยแพร่ในปี 2552 ได้ให้ความสำคัญกับข้อมูลความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตหรือความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective Well-Being) ด้วย ซึ่งทำให้มีการสำรวจข้อมูลนี้ในการสำรวจปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสุขต่อมา

หลังจากนั้น ประเทศอังกฤษ ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี เดวิด คาเมรอน ซึ่งให้ความสำคัญกับความอยู่ดีมีสุขและประกาศให้ประชาชนทราบตั้งแต่รับตำแหน่งใหม่ๆ ได้ให้สำนักงานสถิติแห่งชาติของอังกฤษทำการสำรวจความสุขเชิงอัตวิสัยหรือความพึงพอใจในชีวิตของประชาชนขนาดใหญ่เพิ่มเติมในการสำรวจข้อมูลประชากรทุกปีตั้งแต่ปี 2554 ข้อมูลที่ได้นี้จะนำมาประกอบข้อมูลด้านคุณภาพชีวิตอื่นๆที่มีอยู่แล้วเพื่อใช้ในการติดตามข้อมูลด้านความอยู่ดีมีสุขของประชาชนโดยรวมและเพื่อเป็นข้อมูลในการหาทางเลือกเชิงนโยบายให้คนในประเทศมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีการจัดตั้งเวทีที่ปรึกษาที่มีสมาชิกประกอบด้วยกรรมการจากคณะกรรมการศึกษาการวัดความก้าวหน้าของประธานาธิบดีฝรั่งเศส นักวิชาการ ตัวแทนจากภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจและภาครัฐ ในอังกฤษ องค์กรระหว่างประเทศ และยังตั้งกลุ่มคณะผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทคนิคที่คอยให้คำแนะนำได้บ่อยๆ การวัดความอยู่ดีมีสุขของชาติใหม่นี้

² ความก้าวหน้าจากประเทศในตะวันตกส่วนใหญ่สรุปมาจาก Kroll (2011)

³ The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (2009)

ได้มีการเปิดให้มีการถกเถียงแสดงความคิดเห็นในระดับชาติ นอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนถกเถียงใน คณะกรรมาธิการที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจด้วย

ส่วนประเทศเยอรมัน คณะกรรมาธิการของรัฐสภาด้านการเติบโต ความมั่งคั่ง และคุณภาพชีวิต ได้มีหน้าที่จัดการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ (National Round Table) เพื่อหาวิธีการใหม่ในการวัดความอยู่ดีมีสุข ตั้งแต่ต้นปี 2554 และสังเคราะห์งานจากหลายภาคส่วนและบุคคลที่เกี่ยวข้องในประเทศซึ่งคาดว่า คณะกรรมาธิการนี้ที่ประกอบไปด้วยผู้แทนราษฎรจากหลายพรรค 17 คน และผู้เชี่ยวชาญนักวิชาการ 17 คน จะทำรายงานเรื่องนี้ให้เสร็จก่อนหมดวาระในปี 2556⁴

ส่วนประเทศใหญ่ออย่างสหรัฐอเมริกา ซึ่งการแสวงหาให้ได้มาซึ่งความสุขปรากฏอยู่ในคำประกาศอิสรภาพ (Independent Declaration) ของประเทศ แต่ดูเหมือนจะมีผลจากการพัฒนาที่สวนทางเพราะมีงานวิจัยพบว่าคนส่วนใหญ่ไม่ได้มีความสุขมากขึ้นตามรายได้ของประเทศที่มากขึ้นเรื่อยๆ จึงมีการถกเถียงในหมู่นักวิชาการและองค์กรที่ทำงานด้านนโยบายสาธารณะมากขึ้น ล่าสุดประธานาธิบดีบารัค โอบามา ได้ลงนามใน พรบ.ตัวชี้วัดหลักของชาติ (Key National Indicator Act) ในปี 2553 เพื่อให้กฎหมายนำมาสู่การสร้างระบบการจัดทำตัวชี้วัดหลักของชาติ (Key National Indicator System – KNIS) ได้ ซึ่งมีการตั้งหน่วยงานวิทยาศาสตร์แห่งชาติ (National Academy of Sciences - NAS) ที่เป็นองค์กรอิสระ ประกอบด้วยนักวิชาการชั้นนำจากหลายสาขาร่วมกับองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรที่ตั้งขึ้นใหม่ในอเมริกา มีการตั้งคณะกรรมการแต่ละด้านของดัชนีหลักอีก 8 คณะ ระบบ KNIS นี้มีแผนที่จะทำข้อมูลออนไลน์ให้ประชาชนเข้าถึงได้ในกลางปี 2556 นี้ ซึ่งมีเป้าหมายที่จะให้ข้อมูลที่เที่ยงตรงเกี่ยวกับสถานการณ์ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในหลายมิติ ซึ่งสามารถแยกย่อยเป็นรายภาค มลรัฐ หรือกลุ่มสังคมได้ อันเป็นการสร้างระบบประชาธิปไตยที่รับผิดชอบและมีข่าวสารข้อมูลให้พลเมือง ทำให้พลเมืองมีส่วนร่วมทางการเมืองและมีอิทธิพลต่อผู้จัดทำนโยบายบนพื้นฐานของข้อมูล และขณะนี้ก็มีโครงการระดับชาติเพื่อหามาตรวัดความอยู่ดีมีสุขทางอัตวิสัยให้เชื่อถือได้ โดยตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาและเศรษฐศาสตร์ที่รวมถึงนักเศรษฐศาสตร์ความสุขรางวัลโนเบล ดาเนียล คาห์นีแมน (Daniel Kahneman) อยู่ด้วย โดยการสนับสนุนจากภาครัฐและผู้นำประเทศ ซึ่งคณะผู้เชี่ยวชาญนี้ได้มีการหารือกับหน่วยงานด้านสถิติของรัฐบาลกลางแล้ว

นอกจากนี้ ประเทศใหญ่ที่กำลังจะมีบทบาทในการพัฒนาในอนาคตก็กำลังให้ความสำคัญกับความสุขของคนในประเทศ อาทิ ประเทศจีน ที่องค์กรการปกครองในระดับจังหวัดบางพื้นที่ เช่นที่มณฑลกว่างตุง และบางจังหวัด เริ่มวางแผนการพัฒนาที่เน้นความสุขมากกว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในแผนพัฒนาระยะ 5 ปี และจะทำดัชนีความสุข ส่วนญี่ปุ่น รัฐบาลโดยสำนักงานคณะรัฐมนตรีมีการเก็บข้อมูลความพึงพอใจในชีวิตของประชาชนอย่างต่อเนื่องมานานแล้วซึ่งงานวิจัยด้าน

⁴ Kroll (2011).

ความสามารถนำมาใช้วิเคราะห์ได้ และคณะรัฐมนตรีได้ตั้งคณะกรรมการการวัดความอยู่ดีมีสุขซึ่งได้ออกรายงานเมื่อปลายปีของ 2554 ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ยุทธศาสตร์การเติบโตใหม่ (New Growth Strategy) ที่ใช้มาตั้งแต่กลางปี 2553 รายงานนี้เน้นตัวชี้วัดทั้งด้านภาวะวิสัย อัตวิสัย และความยั่งยืน ซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการหารือในระดับประเทศและระหว่างประเทศต่อไป นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการระดับชาติด้านคุณภาพชีวิตมานานแล้วเช่นกัน

ส่วนประเทศอื่นที่กำลังมีการขับเคลื่อนเรื่องนี้อยู่โดยหน่วยงานระดับชาติด้านสถิติหรือคณะกรรมการทำงานในเรื่องนี้รวมทั้งมีการจัดประชุมระดับชาติ ได้แก่ อิตาลี สเปน และเม็กซิโก เป็นต้น และล่าสุด ได้เห็น ทีวีรัฐบาลใหม่ของประธานาธิบดีเหมา อิงจิว เมื่อต้นปี 2555 ที่ผ่านมา ได้ขอให้สมาชิกรัฐสภาใหม่ที่เข้าสาบานตนทำงานเพื่อความสุขของประชาชนและให้จัดทำดัชนีชี้วัดความสุขเพื่อเป็นเครื่องชี้วัดการพัฒนาให้สาธารณชนทราบเป็นรายปี

ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้เห็นว่าหลายรัฐบาลเริ่มให้ความสำคัญกับเรื่องความสุขของประชาชน และข้อมูลด้านนี้ในระดับชาติ ซึ่งก็หวังว่าจะนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงและไม่ได้เป็นเพียงแค่การประกาศตามกระแสหรือเพื่อคะแนนนิยมเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีความเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคมที่มีการปฏิบัติในชุมชนบางชุมชนในหลายๆ ประเทศ นักวิชาการบางกลุ่ม ไปจนถึงองค์การพัฒนาระดับโลกที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาและดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าที่ไม่นอกเหนือจากปัจจัยทางเศรษฐกิจและให้ครอบคลุมถึงมิติความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ที่มีโครงการระดับโลกด้านการวัดความก้าวหน้าของสังคม ซึ่งมีการจัดประชุมสัมมนาหมุนเวียนไปในหลายภูมิภาคทั่วโลกและได้จัดทำดัชนีชีวิตที่ดีกว่า (Better Life Index) องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ที่มีเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษและล่าสุดโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติมีการจัดทำตัวชี้วัดความยากจนจากหลากหลายมิติในการวัดการพัฒนามนุษย์ และ กลุ่มประเทศสหภาพยุโรป (EU) ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ ตั้งแต่การจัดประชุมนานาชาติการก้าวข้ามจีดีพี (Beyond GDP) เมื่อปลายปี 2550 มีทำงานต่อเนื่องมากมาย รวมทั้งการจัดทำแผนที่เดินทาง(Roadmap)และรายงานต่างๆ ล่าสุดประธานของสหภาพยุโรปได้ส่งสารและหนังสือความสุขของโลก (The World Book of Happiness) ไปถึงผู้นำทั่วโลกเมื่อต้นปีที่ผ่านมา เรียกร้องให้ผู้นำทั้งหลายให้ความสำคัญกับนโยบายสร้างความสุขให้ประชาชนในปี 2555 นี้

การเคลื่อนไหวดังกล่าวที่กล่าวถึงข้างต้นจึงนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการพัฒนาในระดับสากลที่ดีขึ้นมากในระยะ 4-5 ปีมานี้ ถึงแม้ว่าขณะนี้แนวทางนี้จะดูเหมือนเป็นส่วนน้อยในโลกปัจจุบันและเป็นเพียงกระแสทางเลือกเท่านั้น แต่เป็นที่คาดว่ากระแสการขับเคลื่อนในแนวทางนี้จะมีมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ต้นปี 2555 ที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงในประเทศผู้นำและองค์กรที่มีบทบาทในการพัฒนาระดับโลกอย่างเห็นได้ชัด

ส่วนประเทศไทยเราดูเหมือนมีความตระหนักถึงทิศทางการพัฒนาที่ต้องเน้นเชิงคุณภาพมากขึ้นมานานแล้ว โดยถ้าดูจากสิ่งที่เขียนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่แผนฉบับที่ 8 ที่มีการปรับเปลี่ยนให้ "คน" เป็นศูนย์กลางการพัฒนา และในแผนที่ 9 ที่มีการนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเข้าไป รวมทั้งในแผนที่ 10 ที่เน้นการไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข และมีการปรับปรุงการจัดทำดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขเป็น 6 องค์ประกอบด้วยกัน อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าแม้ว่าประเด็นเหล่านี้จะได้ถูกบรรจุไว้ในแผนต่างๆ มาหลายปีและการทำตัวชี้วัดมาแล้วบ้าง แต่อาจยังไม่เกิดผลมากนักในทางปฏิบัติ ในแนวนโยบาย หรือได้พัฒนาต่อยอดให้ก้าวหน้าเพิ่มขึ้นเท่าไรนัก แม้ว่าเรื่องของแนวทางสร้างความสุขหรือความอยู่เย็นเป็นสุขจะได้ถูกพูดถึงกันมานานและมีความริเริ่มต่างๆ จากหลายกลุ่มและหน่วยงานต่างๆ มาบ้างแล้ว อาจจะก่อนหลายๆ ประเทศที่ได้กล่าวถึงข้างต้นด้วย แต่ระยะหลังดูเหมือนขาดความต่อเนื่องและการให้ความสำคัญ ไม่มีการประกาศใช้เป็นนโยบายระดับชาติอย่างจริงจัง ขาดการลงทุนเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้และฐานข้อมูลใหม่และไม่มีการสนับสนุนอย่างเป็นระบบเท่าที่ควร อาจกล่าวได้ว่าความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ยังแท้จริงยังมีน้อย ในด้านการทำตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขระดับชาติของสภาพัฒน์เท่าที่ผ่านมาตั้งแต่แผนที่ 10 นั้น ใช้ข้อมูลความอยู่ดีมีสุขด้านภาวะสวัสดิการที่รวบรวมจากข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ส่วนข้อมูลความสุขด้านอัตวิสัยนั้น สถาบันการศึกษา สำนักงานสถิติแห่งชาติ รวมถึงโครงการต่างๆ อาจเริ่มมีการสำรวจข้อมูลความพึงพอใจจากประชาชนในบางประเด็น แต่ไม่ได้มีการนำข้อมูลเหล่านี้มาบูรณาการหรือเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบเพื่อนำมาใช้เป็นตัวชี้วัดความสุขระดับชาติเท่าที่ควร อาจกล่าวได้ว่าข้อมูลจากการสำรวจมีอยู่มากมายตามวัตถุประสงค์ของแต่ละโครงการศึกษาที่แตกต่างกันแต่ไม่ได้ตอบโจทย์ใหญ่ร่วมกัน ไม่ได้ทำเพื่อสร้างตัวชี้วัดของชาติอันเดียวกัน เพื่อที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในงานนโยบายระดับชาติและสื่อสารให้ประชาชนได้ทราบ ต่างจากในต่างประเทศที่มีการทำระบบการสร้างดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของชาติในระดับสถาบันบนฐานของการสร้างองค์ความรู้และการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายหลักเดียวกันคือตัวชี้วัดใหม่ของชาติที่ไปใช้ประโยชน์ในการติดตามและนโยบายได้ โดยผู้นำประเทศและหน่วยงานหลักในประเทศให้ความสำคัญด้วย จึงไม่ใช่เป็นงานในระดับกองหรือส่วนหนึ่งขององค์กรต่างๆ แบบต่างฝ่ายต่างทำแบบที่เป็นอยู่ในไทย ซึ่งข้อมูลไม่ค่อยได้ถูกนำไปใช้มากนัก และไม่ค่อยมีการสื่อสารให้สาธารณชนทราบ

3. ความสุข ในงานวิชาการเศรษฐศาสตร์และการวัดความสุขในปัจจุบัน

อันที่จริงการที่รัฐควรที่จะต้องให้ความสำคัญกับความสุขของประชาชนไม่ใช่เรื่องใหม่ ในอดีตนักเศรษฐศาสตร์ในยุคคลาสสิก เช่น เจอรัมี เบนแธม (Jereme Bentham: 1748-1832)⁵ ได้เสนอทฤษฎี

⁵ Bentham (1789).

อรรถประโยชน์ที่มุ่งไปสู่ความสุขของสังคมด้วย ซึ่งเรียกว่าหลักการความสุขสูงสุดของประชาชน (The greatest happiness at the greatest number) ซึ่งมีนัยยะว่าการกระทำใดๆของรัฐควรเป็นไปเพื่อทำให้ความสุขรวมของสังคมสูงสุด ซึ่งเป็นการดูผลรวมสุทธิของความสุขของประชาชนในสังคมโดยให้น้ำหนักทุกคนเท่ากัน การประเมินอรรถประโยชน์ มาจากความเปรียบเทียบความสุขและความทุกข์ ซึ่งมีที่มาจาก 4 แหล่งด้วยกัน ได้แก่ ทางกาย ทางการเมือง ทางคุณธรรม และทางจิตวิญญาณ ดังนั้นหลักการนี้จึงรวมถึงความสุขด้านอัตวิสัย (Subjective) ของบุคคลด้วย ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์รุ่นต่อมา เช่น จอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill) มิลล์ ได้เพิ่มเติม มิติทางด้านคุณภาพเข้าไป เช่นความสุขมีหลายระดับและให้ความสำคัญกับความสุขในระดับสูง(เชิงปัญญาและคุณธรรม)มากกว่า แต่ต่อมาเศรษฐศาสตร์ยุคนีโอคลาสสิกหรือกระแสหลักที่ใช้ในปัจจุบันได้ใช้แนวคิดทฤษฎีอรรถประโยชน์ (Utility) ที่มีกรอบความคิดสมมุติฐานว่าความสุขและความพึงพอใจของมนุษย์ขึ้นอยู่กับ การบริโภคและการเลือกสินค้าและบริการต่างๆ โดยตัดความสุขด้านอัตวิสัยไป จึงเป็นการมองความสุขแต่ในมิติด้านวัตถุซึ่งขาดมิติทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณของมนุษย์ ทำให้มีการวัดการพัฒนาและความอยู่ดีมีสุขของประชาชนด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ(จีดีพี)เท่านั้น อย่างไรก็ตามนักเศรษฐศาสตร์ความสุขรุ่นหลังในปัจจุบัน ได้ประยุกต์หลักการอรรถประโยชน์ที่ขึ้นกับความสุขของเรามี แบบแถม มาใช้พัฒนาต่อในการอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ นอกจากนี้ นักวิชาการบางท่านมีข้อเสนออาจให้มีการให้น้ำหนักความสุขของประชากรแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน (เช่น กลุ่มยากลำบากมีน้ำหนักมากกว่า) เพื่อแก้ปัญหาการกระจายรายได้ เป็นต้น

ทั้งนี้ นักวิชาการได้ศึกษาวิจัยเรื่องความสุขมานานแล้ว โดยเฉพาะนับตั้งแต่ผลงานวิจัยของศาสตราจารย์ ริชาร์ด เอสเตอร์ลิน (Richard Easterlin) ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2517⁶ ได้แสดงให้เห็นจากฐานข้อมูลระยะยาวว่าคนในประเทศสหรัฐอเมริกาไม่ได้มีความสุขมากขึ้นทั้งๆที่ประเทศมีรายได้เพิ่มขึ้น แม้ว่า ณ ขณะหนึ่งรายได้จะทำให้คนมีความสุขก็ตาม ผลการศึกษานี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าข้อโต้แย้งของอีสเตอร์ลิน (Easterlin Paradox) ซึ่งทำให้นักเศรษฐศาสตร์หันมาสนใจศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของรายได้กับความสุขมากขึ้น ซึ่งในอดีตการศึกษาในเรื่องความสุขนี้ยังมีปัญหาเรื่องข้อมูลอยู่มาก แต่ปัจจุบันนี้มีวิธีการใช้ข้อมูลจากการสำรวจโดยตรงที่เป็นยอมรับมากขึ้น มีการผสมผสานศาสตร์ต่างสาขาและผนวกเครื่องมือทางจิตวิทยาและเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกันทำให้มีการพัฒนาทางด้านเทคนิค การสำรวจและงานวิจัยในเรื่องนี้เพิ่มขึ้นมาก จะเห็นได้จากมีผลงานวิชาการด้านนี้ที่ตีพิมพ์ในวารสารต่างประเทศมากมายในปัจจุบัน

6 Easterlin (1974).

ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีการสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับความสุขและความพึงพอใจในชีวิตที่มีการใช้อยู่ทั่วไปในขณะนี้ ซึ่งเป็นการกล่าวโดยสรุปเพราะมีงานอื่นๆที่แสดงในรายละเอียดไว้แล้ว⁷

วิธีการสำรวจความสุขจากบุคคลโดยตรงอาจทำได้ 2 วิธี คือ การสำรวจเชิงเดี่ยว และการสำรวจเชิงซ้อน ซึ่งมีข้อได้เปรียบเสียเปรียบต่างกัน การสำรวจเชิงเดี่ยวเป็นการให้ลำดับคะแนนความสุขโดยรวม เช่น ถามว่า “โดยรวมคุณมีความสุข (หรือความพึงพอใจในชีวิต) ในระดับไหน” ส่วนการสำรวจเชิงซ้อนเป็นการคำถามมาตรวัดความพึงพอใจในชีวิตจากหลายๆคำถามแล้วมาสังเคราะห์เป็นค่าสุทธิเดียว เช่น อาจถามจาก 5 คำถามดังนี้ (1) ชีวิตส่วนใหญ่เป็นตามที่ตั้งใจไว้ (2) สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตฉันดีมาก (3) ฉันพึงพอใจกับชีวิตฉัน (4) มาถึงตอนนั้น ฉันได้ในสิ่งสำคัญที่ชีวิตต้องการแล้ว (5) ถ้าฉันย้อนเวลากลับไปได้ ฉันก็แทบไม่อยากจะเปลี่ยนแปลงอะไรอีกแล้ว เป็นต้น ส่วนการทำมาตรวัดมักจะใช้จำนวนระดับที่เป็นเลขคู่เพื่อให้มีค่ากลาง เช่น 0-10 (11 ระดับ) ที่ค่อนข้างเป็นที่นิยม แต่งานต่างๆอาจใช้จำนวนระดับความสุขที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตามมีการพัฒนาใหม่ๆในการศึกษาในเรื่องวิธีการวัดความสุขนี้มากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้แต่ละประเทศอาจใช้วิธีที่แตกต่างกันในการคัดเลือกองค์ประกอบของดัชนีที่จะใช้วัดความอยู่ดีมีสุขหรือความก้าวหน้าของประเทศ อีกทั้งบางประเทศให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการเลือกองค์ประกอบของตัวชี้วัดที่ควรทำให้พลเมืองมีความตื่นตัวในการคัดเลือกกลุ่มปัจจัยที่เขาคิดว่าสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเขา รวมทั้งนักวิชาการยังมีความเห็นแตกต่างกันในการใช้ดัชนีรายองค์ประกอบ (แยกเป็นแต่ละด้าน) หรือการใช้ดัชนีรวม (Composite Index) และมีการถ่วงน้ำหนัก ซึ่งยังเป็นข้อถกเถียงในทางวิชาการต่อไปถึงข้อดีข้อเสียต่อไป

นอกจากนี้ ความจำเป็นในการเก็บข้อมูลความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective Well-Being) ก็ยังเป็นที่ยกเถียงกันในประเทศที่เริ่มมีการสำรวจ เพราะมีต้นทุน ทั้งนี้ การสำรวจโดยตรงจากบุคคลให้เป็นผู้สะท้อนความพึงพอใจที่แท้จริงของตนเอง ต่างจากการใช้ข้อมูลตัวเลขทุติยภูมิต่างๆที่มีผู้อื่นเป็นผู้ประเมินให้ ข้อมูลทั้งสองประเภทจึงไม่เหมือนกันและสามารถใช้ทดแทนกันได้ ตัวอย่างเช่น ข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพ

⁷ วิธีการทำการสำรวจตามหลักวิชาการและการทำดัชนีความสุขจากนานาชาติมีการสรุปบ้างแล้วในหนังสือ *Happiness, New Paradigm, Measurement, and Policy Implications* (Kittiprapas, et.al, 2009) และบทสรุปแปล “ความสุข: กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาและนโยบายสาธารณะ” และ “ความสุข: การวัดความสุขของคนในชาติและนโยบายที่ส่งเสริมให้คนเป็นสุขควรเป็นอย่างไร” ใน *ความสุข: ปริณทลความรู้ใหม่ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์* (2553) รวมทั้งบทความ “การวัดความสุขเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา” ใน *ความสุข กับการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานของมนุษย์* (2553) “การพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อสะท้อนการพัฒนาความสุขของสังคม” ใน *วารสารวิทยาการจัดการ* มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2552) และ “พัฒนาการแนวคิดเรื่อง ความสุข ที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ และเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์และคณะ, 2553 (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ จาก www.happysociety.org)

สิ่งแวดล้อม ซึ่งเราอาจเคยมองข้ามความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องนี้จากเจ้าตัวซึ่งเป็นผู้ตอบเอง เพราะเคยใช้แต่ข้อมูลจากมาตรวัดความอยู่ดีมีสุขที่เป็นภาวะวิสัย (Objective well-being) ที่มองเห็นได้เท่านั้น จึงอาจพบว่าข้อมูลที่ได้(จากคำตอบโดยตรง) ต่างจากข้อมูลที่เคยเห็นมาก็เป็นได้ ดังนั้นหากมีข้อมูลเชิงอัตวิสัยมาประกอบด้วยจะทำให้ภาพของความอยู่ดีมีสุขหรือคุณภาพชีวิตของคนสมบูรณ์ขึ้น

ข้อมูลจากการสำรวจความสุขที่ได้ยังสามารถนำไปใช้ในการวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการหาความสัมพันธ์ของความสุขกับปัจจัยหรือองค์ประกอบด้านต่างๆ (Domains) ซึ่งการเห็นความสัมพันธ์ของความสุขกับปัจจัยที่มีผลเชื่อมโยงทำให้มีประโยชน์ในการเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์และทางเลือกในการจัดทำนโยบายได้ทั้งในระดับภาพรวมและระดับจุลภาค เช่น ชุมชน สังคม เป็นต้น ซึ่งการทำวิจัยในระดับจุลภาคจะให้รายละเอียดที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่มากกว่า ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการจัดทำนโยบายได้ดียิ่งขึ้น

4. ผลจากการศึกษาเรื่องความสุข: นัยยะต่อนโยบายสาธารณะ

หลังจากที่มีการพัฒนาเทคนิคในการสำรวจและความผสมผสานทฤษฎีจากศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน และมีการทำการสำรวจให้ได้ข้อมูลมากขึ้น ทำให้มีการพัฒนาการศึกษาวิจัยในด้านนี้มากขึ้นเรื่อยๆ ในระยะสิบปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม แนวคิดในการจัดทำนโยบายสาธารณะเพื่อสร้างความสุขให้ประชาชนของแต่ละคนแต่ละประเทศอาจมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับการนิยาม "ความสุข" ความตั้งใจจริงในการทำงาน และการมองให้เห็นถึงกระบวนการสร้างสุขที่แท้จริง รวมทั้งบริบทของแต่ละสังคม

ในบทนี้ผู้เขียนขอเสนอแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นสร้างความสุขให้ประชาชนโดยภาพรวมที่มีพื้นฐานจากทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับความสุขจากนานาประเทศ แม้ว่าผลการศึกษาต่างๆ อาจให้รายละเอียดปลีกย่อยที่หลากหลายด้านของการพัฒนา⁸ ประเด็นหลักๆ ที่อยากเสนอ คือ

หนึ่ง การมุ่งแก้ไขปัญหาพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์หรือความยากจน (อันเป็นความทุกข์ของคนส่วนใหญ่) มากกว่าการเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากเมื่อคนมีระดับรายได้ที่สูงขึ้นมากกว่าความจำเป็นพื้นฐาน การเพิ่มของความสุขต่อหน่วยการเพิ่มของรายได้จะลดลงเรื่อยๆ กล่าวคือเมื่อยังยากจนอยู่รายได้ที่เพิ่มขึ้นจำนวนหนึ่งมีผลต่อการเพิ่มขึ้นของความสุขมากกว่าเมื่อมีรายได้สูง นอกจากนี้รายได้ที่เพิ่มขึ้นมากๆ ต่อเนื่องอาจไม่มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของความสุขเลย ดังนั้นการจะเพิ่มความสุขโดยรวมของคนในประเทศหรือในแต่ละสังคมควรมุ่งเน้นไปที่ปัญหาการแก้ไขปัญหาความยากจน

⁸ สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ (สพน.) ได้จัดการประชุมนานาชาติเรื่อง Happiness and Public Policy ในปี 2550 และมีการสังเคราะห์ผลการศึกษาวิจัยต่างๆ ในหนังสือ *Happiness, New Paradigm, Measurement, and Policy Implications* (2009) ซึ่งมีการเสนอแนะนโยบายในด้านต่างๆ จากงานวิจัยที่ละเอียดกว่านี้

ก่อนการเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างน้อยให้ประชาชนทุกคนมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต กล่าวคือ ขจัดทุกข์พื้นฐานก่อนแล้วจึงพัฒนาความสุขขั้นสูงขึ้นไปได้

สอง การลดความเหลื่อมล้ำและเน้นการกระจายรายได้เพื่อความเท่าเทียมกันของคนในสังคมมากขึ้นเนื่องจากปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนรู้สึกไม่มีความสุขเกิดขึ้นจากการเปรียบเทียบทางสังคม (Social Comparison) เช่น ถึงแม้ตนเองจะมีรายได้มากขึ้น แต่ถ้าผู้อื่นมีรายได้เพิ่มขึ้นมากกว่า เขาจะรู้สึกมีความสุขลดลง ซึ่งการเปรียบเทียบตนเองกับสังคมนี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่คนมีความสุขลดลงทั้งๆที่ประเทศมีรายได้มากขึ้น อันเป็นผลจากรายได้โดยเปรียบเทียบหรือรายได้สัมพัทธ์ซึ่งมีผลต่อความสุขมากกว่ารายได้สัมบูรณ์ หรือการเปรียบเทียบสถานะทางสังคมกับเพื่อนในกลุ่มที่เทียบเคียง เช่น เพื่อนร่วมการศึกษา เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน แล้วทำให้ไม่มีความสุข เป็นต้น

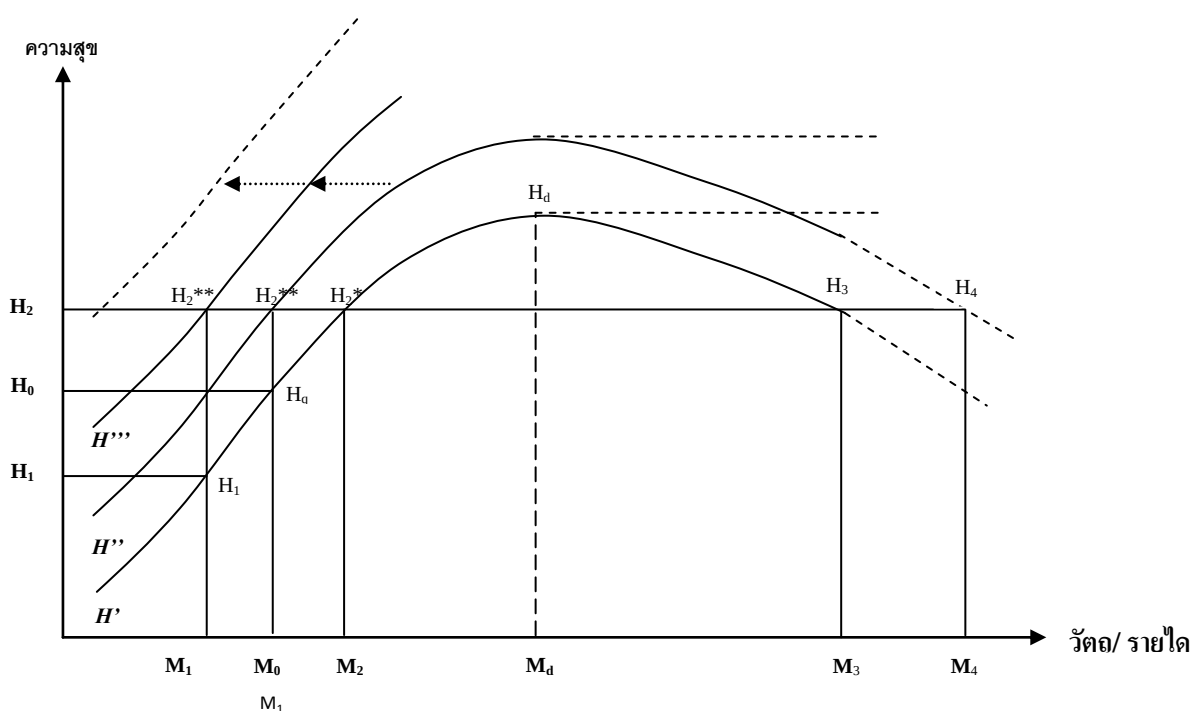
สาม การพัฒนาเพื่อความสุข เป็นการเน้นความสำคัญของปัจจัยที่ไม่ใช่วัตถุด้วย เช่น ปัจจัยทางด้าน จิตใจ สติปัญญา สังคม สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ทางสังคม ครอบครัว ธรรมชาติ สิทธิ เสรีภาพ จากการศึกษาพบว่า สุขภาพมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ารายได้ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีทำให้คนในสังคมมีความสุข จึงควรให้ความสำคัญกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีระบบทางสังคมและการปกครองที่ดี มีสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ดังนั้นการพัฒนาจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเด็นเหล่านี้ที่ไม่ใช่ปัจจัยทางเศรษฐกิจด้วย

นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้หลักการในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยให้คนมีความสุขจากการพอประมาณ และรู้จักพอ เนื่องจากปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนไม่ค่อยมีความสุขคือความอยากได้ อยากมี ที่มากขึ้นเรื่อยๆ (เช่นหลังจากใช้ของรุ่นเดิมจนเกิดความเคยชินแล้ว จะเกิดความเบื่อและอยากได้รุ่นใหม่อีก (Social Aspiration) หรือ อยากได้รายได้หรือเงินเดือนที่มากขึ้นกว่าที่เคยต้องการในอดีตมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะไม่พึงพอใจกับสิ่งที่มีที่ได้ เป็นต้น) ดังนั้นถึงแม้ว่าคนในสมัยนี้จะมีรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าอดีตมาก แต่ก็ยังไม่รู้สึกมีความสุขหรือความพึงพอใจมากขึ้น ซึ่งในทางพุทธศาสนา ความอยาก หรือความต้องการที่ไม่สิ้นสุดนี้คือ กิเลส ที่ต้องการการตอบสนองไปเรื่อยๆ มิใช่ความสุขที่แท้จริง ดังนั้น การมองความสุขจากปรัชญาพุทธศาสนามีความหมายลึกซึ้งกว่ามุมมอง "ความสุข" ในการศึกษาวิจัยในตะวันตกที่มีอยู่ทั่วไป เนื่องจากพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสุขในระดับสูงขึ้นไปถึงระดับปัญญา ซึ่งต้องพัฒนาให้มากไปกว่าความสุขในระดับวัตถุหรือการตอบสนองความอยากเท่านั้น ในขณะที่หลักการสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความ "พอ" ทำให้ไม่ยึดติดกับวัตถุมากเกินไป ดำเนินชีวิตตามทางสายกลางตามแนวทางพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับแนวทางของพุทธศาสนากับความสุขจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

5. แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและความสุขที่เชื่อมโยงกับพุทธปรัชญา

สาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นหลักความพอดี พอประมาณ สอดคล้องกับนัยยะสำคัญของการศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์ความสุข ที่ชี้ให้เห็นว่าการได้มาซึ่งทรัพยากรหรือรายได้ที่มากเกินไปอาจไม่มีความจำเป็นต่อความสุข เนื่องจากเมื่อรายได้สูงถึงจุดหนึ่ง ความสุขไม่จำเป็นต้องเพิ่มขึ้นตามรายได้เสมอไป และยังสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติตามพุทธศาสนาที่เน้นทางสายกลาง ความพอดี พอประมาณ อีกทั้งพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาความสุขในระดับสูงขึ้นเหนือวัตถุ นั่นคือความสุขในระดับจิตใจและปัญญา ทำให้คนที่ปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงหรือพุทธธรรม สามารถมีความสุขในระดับที่เท่ากันหรือมากกว่าคนปกติจากการพึงพิงรายได้(หรือใช้ทรัพยากร)ที่น้อยกว่า ดังที่แสดงให้เห็นความเป็นไปได้อย่างคร่าวๆในรูปที่ 1

รูปที่ 1 ความสัมพันธ์ของระดับของวัตถุ (หรือรายได้) กับ ความสุข

หมายเหตุ รูปนี้แสดงความเป็นไปได้ของความสัมพันธ์ระหว่างรายได้กับความสุขในแบบต่างๆ โดยรวบรวมมาจากแนวคิดทางพุทธศาสนาและสะท้อนผลจากงานวิจัยเชิงประจักษ์จากบางกรณีศึกษาของต่างประเทศ

ที่มา Sauwalak Kittiprapas. "Why alternative approaches to development are needed and how sufficiency economy can contribute?", a paper presented at International Conference "The Meaning of Sufficiency Economy", organized by King Prajaitipok Institute and Thammasat University, February 16-17, 2012, Bangkok. และจาก "พัฒนาการแนวคิดเรื่อง ความสุข ที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สุข และเศรษฐกิจพอเพียง" โดยเสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์และคณะ 2553 (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ จาก www.happysociety.org)

รูปนี้ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ของความสุขแบบคร่าวๆแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญต่อการพัฒนาคนและประเทศบางประการ อาทิ

- 1) เส้น $H'H^*$ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความสุขกับวัตถุของคนทั่วไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความสุข (H) ในขั้นต้นขึ้นกับวัตถุ (M) และยังอยู่ในช่วงที่ความสัมพันธ์เป็นบวก คือ ถ้าวัตถุหรือรายได้มากขึ้นความสุขก็มากขึ้น แต่พอรายได้มากขึ้นเรื่อยๆ ความสุขที่เพิ่มขึ้นต่อหน่วยรายได้เริ่มลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งไม่เพิ่มขึ้นอีกเลย (เป็นเส้นขนานกับแกนรายได้) หรืออาจจะลดลงด้วย (ช่วง negative slope)
- 2) คนสามารถพัฒนาความสุขให้สูงขึ้น(มากกว่าความสุขที่ขึ้นอยู่กับวัตถุ)ได้ เช่นมีความสุขในระดับจิตใจและปัญญา หากเขามีความสุขจากจิตใจได้มากขึ้น เส้นความสุขของเขาจะอยู่เหนือเส้นของคนทั่วไป (แสดงโดยเส้น $H''H^{**}$ ขึ้นไป) ซึ่งการมีความสุขในขั้นสูงเช่นนี้เขาจะพึ่งพิงวัตถุน้อยกว่าคนทั่วไป (ที่แสดงโดยเส้น $H'H^*$ ที่อยู่ข้างล่างกว่า) หรืออีกนัยหนึ่ง เขามีความสุขมากกว่าคนทั่วไป ณ ระดับรายได้ที่เท่ากัน
- 3) ถ้าพัฒนาความสุขของคนให้สูงขึ้นเรื่อยๆ(แสดงให้เห็นโดยเส้นความสุขที่อยู่เหนือขึ้นไปเรื่อยๆ) จะยิ่งลดการพึ่งพิงกับวัตถุ ทำให้มีการใช้ทรัพยากรเพื่อตนเองน้อยลงและมีเหลือที่จะแจกจ่ายช่วยเหลือผู้อื่นได้อีก (เช่นส่วนเกินจำนวน MOM_4) ทำให้เกิดประโยชน์สุขต่อสังคมมากขึ้น
- 4) วัตถุหรือรายได้ที่มากเกินไป(เกินจุด M_d ที่ความสุขถึงจุดสูงสุดแล้ว) จะไม่มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของความสุขอีก(ไม่ว่าความสัมพันธ์กับความสุขจะเป็นเส้นขนานหรือลดลงก็ตาม) เนื่องจากความสุขของคนขึ้นกับปัจจัยอื่นๆด้วยนอกเหนือจากวัตถุ ดังนั้นจุด M_d จึงควรสะท้อนถึงความ “พอ” และการใช้วิถีทางสายกลาง

รูปนี้ จึงแสดงให้เห็นว่าคนที่ปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงหรือพุทธธรรม สามารถมีความสุขในระดับที่เท่ากันกับคนทั่วไปจากการใช้ทรัพยากร(หรือการพึ่งพิงรายได้)ที่น้อยกว่าคนทั่วไปได้ นโยบายประการหนึ่งจากรูปนี้ต่อระดับบุคคลและระดับประเทศก็คือ เราอาจไม่มีความจำเป็นที่จะต้องแลกกับความสูญเสียในการทำลายสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคม ปัญหาครอบครัว และสุขภาพของตนเองเพียงเพื่อพยายามเพิ่มรายได้ให้มากขนาดนั้นที่ไม่ได้มีผลต่อการเพิ่มความสุขแล้ว นอกจากนั้นรายได้ที่มากเกินไปอาจทำให้เกิดความทุกข์หรือความสุขลดลงได้เพราะปัญหาจากการ “มี” ที่มากเกินไป (เช่น ปัญหาจากการจัดการ ความขัดแย้ง ความวิตกกังวล ความเครียด เป็นต้น) ขณะที่ การนำวัตถุส่วนเกินนี้ไปช่วยเหลือแจกจ่ายผู้อื่นและสังคมบ้างจะทำให้มีความสุขจากการให้ ผู้ให้ก็มีความสุขในจิตใจมากขึ้นทำให้เส้นความสุขยิ่งสูงขึ้น สังคมก็ยิ่งได้ประโยชน์และมีความสุขมากขึ้น ดังนั้นความสุขรวมของสังคมก็ยิ่งสูงขึ้น

หากเราใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงหรือการพัฒนาความสุขตามแนวทางพุทธศาสนาแล้ว เราคงไม่จำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงวัตถุเป็นจำนวนมากมายเพื่อให้มีความสุข หรือครอบครองทรัพยากรเกินความจำเป็น แต่สามารถมีความสุขกับความพอดี พอประมาณ หรือทางสายกลางได้ มีความรู้ สติปัญญาที่รู้ว่าจุดไหน ควรจะ“พอ” และไม่มีความจำเป็นสำหรับตนเองแล้ว พิจารณาตามความเหมาะสม มีคุณธรรมที่รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันให้แก่ผู้อื่นที่มีปัญหามากกว่าและคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งถ้าคนในสังคมปฏิบัติตามแนวทางนี้เราคงไม่ต้องแย่งชิงและสิ้นเปลืองทรัพยากรของโลกมากอย่างที่เป็นอย่างนี้ แต่สามารถทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมและทำให้การพัฒนาแบบอย่างยั่งยืนเกิดผลได้จริง

จะเห็นว่า แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาความสุขนี้ ไม่ได้ละเลยความสำคัญของวัตถุ โดยเฉพาะปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีความเหมาะสมความพอประมาณซึ่งเป็นความสุขขั้นพื้นฐาน แต่ยังให้ความสำคัญกับสิ่งอื่นที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสังคม ทั้งในด้านจิตและปัญญาและการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วย จึงเป็นการเน้นการพัฒนาที่สมดุลและเป็นองค์รวมและยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสุขในระดับสูงกว่าวัตถุด้วย

6. ก้าวต่อไปของประเทศไทย

การพัฒนาแนวคิดที่เปิดโลกทัศน์ให้กว้างขึ้นและการพัฒนาตัวชี้วัดที่เหมาะสมกว่าเดิมให้เป็นที่ยอมรับได้ย่อมไม่ใช่เรื่องง่ายที่สามารถใช้เวลาอันสั้นในการจัดทำหรือเปลี่ยนแปลงได้ จะเห็นว่า แม้แต่ในระดับนานาชาติก็เหมือนยังอยู่ในการทำงานในขั้นเริ่มต้นของการเดินทางอันยาวไกล

ในส่วนของประเทศไทย ได้พัฒนาบางสิ่งบางอย่างมาพอสมควรแล้วและปัจจุบันมีปัญหาทับถมหลายด้านและซับซ้อนมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ประเทศมาถึงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญในการวางแผนว่า ต้องการพัฒนาประเทศต่อไปแบบใด อะไรจะเป็นทางเลือกหรือทางหลัก จะเดินต่อไปอย่างไร เพื่อจุดหมายใด จะให้ประชาชนร่วมกำหนดอนาคตของประเทศด้วยได้อย่างไร ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งในทางการเมืองที่บั่นทอนทุนทางสังคมของเราไปไม่น้อยและทำให้เสียโอกาสไปแล้วมากมายในหลายปีที่ผ่านมา

การพยายามพัฒนานโยบายสาธารณะให้ประชาชนมีความสุขอย่างแท้จริงและยั่งยืน จึงไม่ควรเป็นเรื่องฉาบฉวยหรือเรียกคะแนนนิยมเท่านั้น การศึกษาสถานการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้องว่ามีผลต่อความสุขของประชาชนในแง่ไหนอย่างไร จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดทำนโยบายและต่อประชาชนเองในการรับรู้ข่าวสาร จะเห็นว่าประเทศที่พัฒนาแล้วที่ได้กล่าวถึงข้างต้นมีการจัดทำระบบข้อมูลและวิจัยที่เชื่อถือได้และต้องการเผยแพร่ข้อมูลให้ประชาชนทราบเป็นระยะๆ รวมทั้งจะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นโดยให้ความสำคัญของกระบวนการประชาเสวนาที่ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของความริเริ่มในการคัดเลือก

ปัจจัยที่มีผลสะท้อนความก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศของตน ให้เป็นดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่คนในประเทศต้องการเห็น และตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม การทำมาตรวัดความสุขนั้น ยากที่จะสมบูรณ์แบบ จึงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาและพัฒนาให้มากขึ้นกว่าที่ทำมาแล้ว ถึงแม้ว่าการวัดความสุขอาจจะมีข้อจำกัดอยู่มาก แต่ข้อมูลด้านนี้ที่เพิ่มขึ้นจะเสริมตัวเลขทางเศรษฐกิจที่มีการใช้อยู่ ให้เห็นภาพของความอยู่ดีมีสุขได้ครอบคลุมขึ้น ดัชนีหลักที่ทราบจะเป็นการสื่อสารสาธารณะเพื่อบอกคนในประเทศเกี่ยวกับข้อมูลที่สำคัญสำหรับสังคมอยู่ดีมีสุขของเขา นอกจากนี้ ยังเป็นประโยชน์ในการติดตามและจัดทำนโยบาย รวมทั้งการประยุกต์ใช้กับองค์กรระดับท้องถิ่นให้เหมาะกับพื้นที่ของตนเองได้ โดยพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ต่างกัน ไม่จำเป็นต้องใช้ชุดตัวชี้วัดเดียวกัน อาจมีการค่อยๆปรับเปลี่ยนตัวชี้วัดการพัฒนาให้เหมาะสมยิ่งขึ้นในอนาคตและสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้ตลอดเวลา

สุดท้ายนี้ สิ่งที่มีความสำคัญยิ่งกว่าการพยายามวัดการพัฒนาซึ่งเป็นเพียงเครื่องมือในการนำสังคมไปสู่เป้าหมาย คือการปฏิบัติให้ได้จริงในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะตามครรลองของความสุขทางพุทธธรรมและเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติจริงทำให้ถึงเป้าหมายชีวิตที่ดีและมีความสุขได้เอง และจากการที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มต้นที่ประเทศไทยโดยองค์พระประมุขของประเทศ จึงควรจะทำให้สาระหรือแก่นแท้ของปรัชญานี้มีผลต่อความคิดและวิถีชีวิตต่อคนไทยได้ ให้เน้นการพัฒนาโดยแก่นสาระและปัญญามากกว่ารูปแบบ อันที่จริงไทยสามารถใช้ทุนทางวัฒนธรรมบางประการที่เอื้ออำนวยต่อการเป็นสังคมแห่งความสุขที่สามารถเป็นแบบอย่างได้ โดยการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับแนวทางพุทธศาสนาอันเป็นการพัฒนาความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน เสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับสากลด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล อันจะนำไปสู่ประโยชน์สุขไม่เพียงแต่ต่อสังคมไทยเท่านั้นแต่กับสังคมโลกด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2533), **ชีวิตที่สมบูรณ์** (พิมพ์ครั้งที่ 33), กรุงเทพฯ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2541), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ** (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 7), กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์และคณะ, **ความสุข: กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาและนโยบายสาธารณะ ใน ความสุข: ปริณทลความรู้ใหม่ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์** (บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพชรประเสริฐ และคณะ), ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ 2553

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์, **การวัดความสุขเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา ใน ความสุข กับการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานของมนุษย์** (รวมบทความงานประชุมวิชาการประจำปีครั้งที่ 3 ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล), 2553

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์, **การพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อสะท้อนการพัฒนาความสุขของสังคม ในวารสาร** *วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 2552

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์, **ความสุข: การวัดความสุขของคนในชาติและนโยบายที่ส่งเสริมให้คนเป็นสุขควรเป็นอย่างไร, Policy Brief**, สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ (สพน.) สำนักนายกรัฐมนตรี, 2550

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์และคณะ, **พัฒนาการแนวคิดเรื่องความสุข ที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สุขและเศรษฐกิจพอเพียง**, 2553 (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ จาก www.happysociety.org)

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์, **ความสุขที่ต้องพัฒนาให้สูงขึ้นและยั่งยืน**, มติชนออนไลน์ 2 มกราคม 2554
http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1293867490&grp_id=01&catid=&subcatid

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์, **นโยบายสาธารณะเพื่อความสุข...สิ่งที่ขาดหาย**, มติชนออนไลน์ 22

มิถุนายน 2554 จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1308731306&grp_id=&catid=02&subcatid=0200

อรณิชา สว่างฟ้า, **ชีวิตที่ดีคืออะไร**, มติชนออนไลน์ 22 ธันวาคม 2553

http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1292990617&grpId=no&catid=02

ภาษาอังกฤษ

Allen Consulting group . Establishing an Australian National Development Index. 2011.

Available at: [http://www.orcacomputer.com/isqols/content/NEWS/ANDI%20Business%20Prospectus%](http://www.orcacomputer.com/isqols/content/NEWS/ANDI%20Business%20Prospectus%20)

Asia News Network. Taiwan gov't to issue 'gross happiness index':Ma, published on -7-02-12 .

Available at: <http://www.asianewsnet.net/home/news.php?id=27425&sec=1>

Bentham, Jeremy. **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, 1996 edition, edited by J.H. Burns and H.L.A. Hart, Oxford: Clarendon Press. 1789.

Cameron, D. PM speech on well-being (25.11.2010). Available at: <http://www.number10.gov.uk/news/speechesand-transcripts/2010/11/pm-speech-on-well-being-57569>.

Cummins et al. **Australian Unity Wellbeing Index – Survey 24.0**. Melbourne: Australian Centre on Quality of Life. 2011

Diener, E., Lucas, R., Schimmack, U., & Helliwell, J. F. **Well-being for public policy**. Oxford: Oxford University. 2009

Farwell, Jackie. **Gross National Happiness? Government wants to measure your well-being** in Bangor Daily News, March 30, 2012. Available at <http://bangordailynews.com/2012/03/30/health/gross-national-happiness-government-wants-to-measure-your-well-being/>

Frey, Bruno and Alois Stutzer, **Should National Happiness Be Maximized?**, presented at OECD Conference on Measurability and Policy Relevance of Happiness, April 2-3, 2007. Rome.

Hall, J., giovannini, e., Morrone, A., & Rannuzi, g. **A framework to measure the progress of societies**. Paris: OECD Statistics Directorate Working Paper No 34. 2010

- Helliwell, J. F., & Barrington-Leigh, C. P. **Measuring and Understanding Subjective Well-Being.**
Canadian Journal of Economics, 43(3), 729–753. 2010
- Herrero, L. M. J., & Morán, J. M. **The Spanish Initiative and the OECD-Hosted Global Project on Measuring the Progress of Societies.** In: OECD Global Project (ed.): Newsletter July 2011
- Easterlin, R. **Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence,** in P.A. David and M.W.Reder (eds.), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honour of Moses Abramowitz*, New York and London: Academic Press. 1974
- Easterlin, R. and Angelescu, L. **Happiness and Growth the World Over: Time Series Evidences on the Happiness-Income Paradox,** paper presented at *the 9th ISQOLS conference*, Florence, July 2009.
- Easterlin, R., and Angelescu, L., Switek, M., Sawangfa, O., and Zweig, J. (2010). *The happiness–income paradox revisited.* Proceeding of the National Academy of Sciences of the United States of America. PNAS 2010 107 (52) 22463-22468; doi:10.1073/pnas. Available at
<http://www.pnas.org/content/107/52/22463.full.pdf+html?sid=ab952c40-f3b3-4f65-b1d1-bd2c5747e922>
- Institute of Developing Studies. **Why wellbeing isn't a waste of money.** 27 July 2011.
<http://www.ids.ac.uk/news/why-wellbeing-isn-t-a-waste-of-money-lessons-from-the-development-community>
- Graham, Carol. **The Washington Post.** Jan. 3, 2010. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/12/31/AR2009123101153.html>
- Institute for Studies in Happiness, Economy and Society. **Life Beyond Growth.** Tokyo. 2012.
<http://www.isisacademy.com/wp-content/uploads/LifeBeyondGrowth.pdf>
- Kahneman, D., & Krueger, A. B. **Developments in the measurement of subjective well-being.**
Journal of Economic Perspectives, 20(1), 3–24. 2006
- Kittiprapas, Sauwalak. **Changing the Focus in the World Book of Happiness,** Page One. Singapore. 2010

- Kittiprapas, Sauwalak. **Gross National Happiness** , paper for the workshop “Gross National Happiness and Sufficiency Economy”, Public Policy Development Office. Bangkok. 2006
- Kittiprapas, S., Sawangfa, O., Fisher, C., Powthavee.,N., and Nitnithipruk, K., ***Happiness, New Paradigm, Measurement, and Policy Implications***. Happy Society Associate, Bangkok 2009. Available at www.happysociety.org
- Kittiprapas, S. et. al, **Happiness as a New Paradigm for Development and Public Policy** in Chulalongkorn Journal of Economics, Vol. 29, No. 3, 2007 Subjective-well-being: New paradigm for measuring progress and public policies
- Kittiprapas, S. **Subjective well-being: new paradigm for measuring progress and public policies** , contributed paper for the 3rd OECD World Forum on Measuring the Progress of the Society, 27-30 October, 2009, Busan, Korea.
- Kittiprapas, S. **Why alternative approaches to development are needed and how sufficiency economy can contribute?**, presented at the International Conference on “The Meaning of Sufficiency Economy”, organized by King Prajadipok Institute and Thammasat University, February 18-19, 2012, Bangkok.
- Kroll, C. **Public Policy and Happiness**. Germany: Friedrich-Ebert-Stiftung. 2010
- Kroll, C. **Measuring Progress and Well-Being : Achievements and Challenges of a New Global Movement**. Germany: Friedrich-Ebert-Stiftung. 2011
- Kroll, C. **Measuring Progress and Well-Being : An Opportunity for Political Parties?** Germany: Friedrich-Ebert-Stiftung. 2011
- Kusago, T. **Japan’s Development: what economic growth, human development and subjective well-being measures tell us about?**, paper presented at International Conference on Happiness and Public Policy, July 18-19 2007, Bangkok.
- Layard, R. **Happiness: Lessons from a New Science**. New York: Penguin.2005
- Layard, R. **Why subjective well-being should be the measure of progress**. Presentation at the 3rd OECD World Forum, Busan, Korea, October 2009.

Patrick, Steward. The U.N. Happiness Summit. CNN. April 1, 2012

<http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/04/01/the-u-n-happiness-summit/>

Sobczak, C. Does Inequality Make Us Unhappy?. July 26, 2011

http://greatergood.berkeley.edu/article/item/does_inequality_make_us_unhappy/#comments

Stiglitz, J. e., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris.2009

Thammasat Economic Journal. Vol.28, No.2, 2008. Faculty of Economics, Thammasat University

The Associated Press. UN discusses creation of Gross national Happiness. April 2, 2012.

<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=149882134>

The Economist. Don't worry, be happy. The government introduce the country's new mantra.

March 17, 2011

http://www.economist.com/node/18388884?goback=%2Egde_3795676_member_49055272

Ura, K. An Introduction to the Concept of GNH. Timphu: Centre for Bhutan Studies.2011

Ura, K. A Plan to Realise GNH. Timphu: Centre for Bhutan Studies.2011

Veenhoven, R, Measures of Gross National Happiness, presented at OECD Conference on Measurability and Policy Relevance of Happiness, April 2-3,2007. Rome